

**Arap Dili ve Edebiyatı İle İlgili Emâîliler\***  
*Spellings About Arabic Language and Literature*

**Üzeyir Tuna**

Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve  
Belağatı Anabilim Dalı, Bayburt/Türkiye  
PhD., Bayburt University Faculty of Divinity, Department of Arabic  
Language and Rhetoric, Bayburt/Turkey  
uzeyirtuna@bayburt.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-8648-5931

**Makale Bilgisi / Article Information**

**Makale Türü / Article Type:** Araştırma Makalesi / Research Article  
**Geliş Tarihi / Date Received:** 06 Temmuz/ July 2019  
**Kabul Tarihi / Date Accepted:** 16 Temmuz/ July 2019  
**Yayın Sezonu / Pub Date Season:** Haziran / June

**Atıf / Citation:** Üzeyir Tuna, “Arap Dili ve Edebiyatı İle İlgili Meâlîler”,  
*Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (Bahar 2019) : 117-138

\* Bu makâle, “İzzüddîn b. ‘Abdisselâm es-Sülemî (ö. 660/1262) ve “el-Emâlî'l-Kur’âniyye” Adlı Eserinin Edisyon Kritiği” (Basılmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir 2016) başlıklı doktora tezimizden türetilerek hazırlanmıştır. Dr. Öğr. Üyesi Üzeyir TUNA, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

**Öz:**

Emâlî imlâ kelimesinin çoğuludur. Muhaddisler, müfessirler, fakihler, Arap dili ve edebiyatı âlimleri ve diğer bazı âlimler, öğrettikleri bilgileri talebelerine çok defa ezberlerinden, bazen de kitaplarından kendilerine kadar gelen senetleriyle birlikte yazdırmışlardır. Bu eserlere emâlî denmektedir.

Bu çalışma, genel olarak geçmişten günümüze kadar Arap dili ve edebiyatıyla ilgili emâlîleri toplu halde incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmamızda Arap Dili ve Edebiyatı alanında emâlîleri konu edinen kaynaklar taranmış ve 31 adet emâlî tespit edilmiştir. Emâlîler yazılırken önce eser, sonra yazarı, daha sonra varsa râvisi, hangi konuda, ne zaman ve nerede yazıldığı, eser yazma hâlinde ise kaç nüsha olduğu ve hangi kütüphanelerde bulunduğu, varsa müstensihî ve istinsâh tarihi, yazı üslûbu verilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında eser matbu' ise kim tarafından tahkîk edildiği, nerede, ne zaman ve kaç kere basıldığı bulunabildiği ölçüde belirtilmeye gayret edilmiştir. Ayrıca kronolojik sıraya ta'kîb edilmiştir.

**Anahtar kelimeler:** Arapça, dil, lûgat, sarf, nahiv, belâğat, edebiyât, imlâ, emâlî.

**Abstract**

Emalî is the plural of the word imlâ. Muhaddithun, commentators, jurisprudence, scholars of Arabic language and literature, and some other scholars have written the information they have taught to their students, sometimes by memorization, sometimes by books and narrations. These works are called Emalî's.

The aim of this study is to examine the general characteristics of emalis at the Arabic language and literature from past to present. In this study, the sources of Arabic language and literature about this subject were searched and 31 emali were identified. While writing the Emalîs, first the work and the author, then the narrator, the work on which subject was written when and where it was determined. Then the manuscripts and other features of the manuscripts and writing style were tried to be given. In addition, if the work was printed in the printing house, it was tried to indicate who it was examined, where and when. In addition, chronological order was followed.

**Key Words:** Arabic, vocabulary, sentence, language, eloquence, literature, spelling, emali

**A. EMÂLÎ'NİN SÖZLÜK ANLAMI**

[أمالي] kelimesi, imlâ' [إملاء] veya ümliyyetün [أملية] kelimesinin çoğuludur<sup>1</sup>. İmlâ' إملاء ise emlâ' أملى fiilinin if'âl [إفعال] kalıbında masdarıdır. Sülâsîsi, nâkıs-ı vâvî [إملاء-مَلَوْ] fiilidir. [مَلَوْ-يَمْلُو], "koşuşturmak, çabuk çabuk yürümek" anlamına gelir.

Kelimenin if'âl kalıbında konumuzla ilgili sözlüklerdeki kullanımı da şöyledir:

أملى عليه الكتاب، أي: قاله له فكتب عنه...

<sup>1</sup> Butrus b. Pôlis b. 'Abdillâh el-Bustânî (ö. 1300/1883), "Mle", *Muhîtu'l-Muhît*, (Beyrût: Dâiretü'l-Ma'ârifî'l-'Arabîyye, el-Matba'atu'l-Katôlîkiyye, 1958), 4: 352.

<sup>2</sup> İf'âl kalıbındaki diğer kullanımları ise şöyledir: [أملى الله الظالم وله: أمهله] "Allâh, zâlîme mühlet verdi" (tövbesi için fırsat verdi) anlamında kullanılmaktadır. İf'âl bâbında 'alâ harf-i cerrîyle birlikte [أملى [على] şeklinde kullanımı ise "birine bir şeyi dikte ettirmek, yazdırmak" anlamına gelmektedir. [أملى الله] [إفلانا عمره: أفلانا عمره: أفلانا عمره] Allâh, falanın ömrünü imlâ etti" derken "Allâh, falanın ömrünü uzattı ve ömrünü donattı" demektir.

Kelimenin konumuzla ilgili olarak istif'âl kalıbında kullanımı ise şu şekildedir:

استملاہ الكتاب، أي: سأله أن يمليه عليه<sup>3</sup>

Tef'îl bâbına aktarılmış hâliyle [ملى] ise "Allah'ın, birini *bir şeyden uzun zaman nasiplendirmesi*" demektir. 'Alâ [على] harf-i cerrîyle birlikte [عَلَى] şeklinde kullanılması durumunda ise "*birine bir şeyi dikte ettirmek, yazdırmak*" demektir<sup>4</sup>.

el-Halîl b. Ahmed (ö. 170/786), "Kitâbu'l-'Ayn"ında bu kelimeyle ilgili olarak şu açıklamaları yapmaktadır:

ملو kökünden el-Mulâvetü الملاوة "Ömrün uzaması, her açıdan bolluk ve bereket içinde olması" demektir. Emleytü'l-kitâbe [أملت الكتاب], emlettü'l-kitâbe [أملت الكتاب] ile aynıdır<sup>5</sup>.

el-Cevherî (ö. 393/1003) de, es-Sihâh'ında bu konuda şöyle demektedir:

"Bir şeyin sınırını genişlettiğinde, uzattığında onun için أَمَلَيْتُ له ني عَيْه ifade-sini kullanırsın. أَمَلَى الله له demek, "Allâh ona mühlet verdi ve onun ömrünü uzattı" demektir. Bir devenin yahut bineğin ipini gevşetip uzattığında أَمَلَيْتُ denir. أَمَلَيْتُ الكتاب أفلى، وَأَمَلَيْتُهُ أُمَّهُ denir. أَمَلَيْتُهُ الكتاب denir. أَمَلَيْتُهُ الكتاب demek, "*birine bana kitabı yazdırmasını istedim*" demektir"<sup>6</sup>.

Ebû Bekr er-Râzî (ö. 666/1267), "Muhtâru's-Sihâh"ında ise şöyle söylemektedir: "Emelle 'aleyhi" [أَمَلَّ عَلَيْهِ] demek "Emlâ 'aleyhi" [أَمَلَّ عَلَيْهِ] demektir. "Emlettü 'aleyhi'l-kitâbe" [أَمَلَّتُ عَلَيْهِ الْكِتَابَ] "Ona kitap yazdırdım" şeklinde söylenir<sup>7</sup>. Ebû Bekr er-Râzî, kelimenin, her iki şekliyle de Kur'ân'da geçtiğini söyleyerek yukarıda geçen iki âyeti aynıyla tekrar etmektedir<sup>8</sup>. Yine er-Râzî, Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'âni'l-'Azîm"inde yukarıdaki anlamlarına ek olarak

<sup>3</sup> ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdirrezâk el-Hüseynî (ö. 1205/1790), "Mle", *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, tahkik: Komisyon, (byy.: Dâru'l-Hidâye, ty.), 39: 555; Levîs Ma'lûf, *el-Müncid Fi'l-Luġa*, (Beyrut: 1961), 775.

<sup>4</sup> el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâ'il b. Hammâd (ö. 393/1003), "Ml [مل]", *es-Sihâh Tâcu'l-Luġa ve Sihâhu'l-'Arabîyye*, tahkik: Ahmed 'Abdu'l-Gafûr 'Attâr, 4. Baskı, 6 Cilt, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), 6: 2397; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem (ö. 711/1311), "Ml [مل]", *Lisânu'l-'Arab*, 15 Cilt, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), 11: 621.

<sup>5</sup> Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (ö. 170/786), "Mlv [مل]", *Kitâbu'l-'Ayn*, tahkik: Mehdi el-Mahzûmî ve İbrâhîm es-Sâmerrâî, 8 Cilt, (Baġdâd: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1405/1985), 8: 344.

<sup>6</sup> el-Cevherî, "Ml [مل]", 6: 2397.

<sup>7</sup> er-Râzî, Zeynüddîn Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdilkâdir el-Hanefî er-Râzî (ö. 666/1267), "Ml [مل]", *Muhtâru's-Sihâh*, tahkik: Yûsuf eş-Şeyh Muhammed, (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, ed-Dâru'n-Nemûzeciyye, 1420/1999), 298.

<sup>8</sup> er-Râzî (ö. 666/1267), "Ml [مل]", 298.

Emlâ lehu [أَمَلَى لَهُ] nün mühlet verme anlamında kullanıldığını da vermektedir<sup>9</sup>.

İbn Manzûr (ö. 711/1311) ise şöyle demektedir: “Emelle’ş-şey’e” [أَمَلَ الشَّيْءَ] , “birinin bir şeyi söylemesi ve onun yazılması” demektir. Emlâ’ş-şey’e [أَمَلَى الشَّيْءَ] de tıpkı Emelle’ş-şey’e gibidir. Ancak şeddenin çözülmüş hâlidir. Kur’ân-ı Kerîm’de [فَلْيُعْلِلْ وَيُلْهِ بِالْعَدْلِ] “Velisi, (borcu) tam olarak yazdırsın” (el-Bakara 2/282) âyetindeki fiil, Emelle’den gelmiştir. Yine Kur’ân-ı Kerîm’de [فَهِيَ تَمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً] “Onlar, sabah-akşam kendisine okunmaktadır” (el-Furkân 25/5) âyetinde ise “Emlâ” fiili okunma anlamında kullanılmıştır. Ebû Zeyd, -şeddenin açılımı ile- Ene ümlilü ‘aleyhi’l-kitâbe [أَنَا أُمْلِلُ عَلَيْهِ الْكِتَابَ] “Ben ona kitap yazdırıyorum” şeklinde kullanıldığını söylemiştir. el-Ferrâ’ (ö. 207/822) ise, Emleltü [أَمَلْتُ] nün Hicâz ve Benî Esed halkının kullanımı olduğunu; Emleytü [أَمَلَيْتُ] nün Benî Temîm ve Kays halkının kullanımı olduğunu söylemiştir<sup>10</sup>. Şu halde birisine bir şey söylemeye, onun da yazmasına [أَمَلَ عَلَيْهِ شَيْئًا يَكْتُبُهُ وَأَمَلَى عَلَيْهِ] denir. Yukarıda geçtiği üzere Kur’ân-ı Kerîm’de her iki kullanım da mevcuttur. Emlâtt şeklinde de söylenir. Zeyd hadîsinde şu ibâre vardır:

أَنَّهُ أَمَلَ عَلَيْهِ "لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ...".

“Mü’minlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihâd edenler bir olmaz” (Nisâ 4/95-96).

Yani, peygamberimiz ona “Lâ yestevî’l-kâ’idüne mine’l-mü’minîne” لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ şeklinde yazdırmıştır.

Bir kâtibe herhangi bir şeyi yazdığında, [أَمَلْتُ الْكِتَابَ وَأَمَلَيْتُهُ] denir<sup>11</sup>.

es-Sehâvî (ö. 902/1497) ise [فتح المعين بشرح ألفية الحديث] adlı eserinin [استحباب عقد] kısmında şöyle der:

Görüldüğü gibi [أَمَلْتُ الْكِتَابَ إِمْلَاءً، وَأَمَلْتُ إِمْلَاءً] şeklinde her iki kullanım da Kur’ân’da yer almaktadır. Emleytü [أَمَلَيْتُ] nün aslının emleltü [أَمَلْتُ] olması mümkün olduğundan, her iki kelimenin aynı anlamda kullanılması câizdir. Bir kelimedede iki harfi birlikte kullanmak, okuma zorluğuna sebep olacağından, emleltü [أَمَلْتُ] şeklinde okumaktansa, ikinci lâmin yâya çevrilerek

<sup>9</sup> er-Râzî, Zeynüddîn Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. ‘Abdilkâdir el-Hanefî er-Râzî (ö. 666/1267), “Mlv [املر]”, *Tefsîru Ğarîbi’l-Kur’âni’l-Azîm*, (byy.: Dârü’l-kütübî’l-İlmiyye li’n-neşri ve’t-tevzî’, 1997), 589, 590.

<sup>10</sup> el-Ferrâ’, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. ‘Abdillâh b. Manzûr ed-Deylemî (ö. 207/822), *Ma’âni’l-Kur’ân*, thk: Ahmed Yûsuf en-Necâtî ve diğeri, 1. Baskı, (Mısır: Dârü’l-Mısriyye li’-Te’lif ve’t-Terceme, trs.), 3: 74; İbn Manzûr, “Mll [املل]”, 11: 621.

<sup>11</sup> Bkz: İbn Manzûr, “Mll [املل]”, 11: 621.

emleytü أَفْلَيْتُ biçiminde okunması dile daha kolay gelmektedir. Araplarda buna benzer bir kullanım da şudur: “Allah ömrünü uzun etsin!” anlamında [أَطَلَّ اللهُ عَمْرَ] yerine [أَمَلَى اللهُ لَهُ] denilmektedir. [أَمَلَيْتُ الْكِتَابَ عَلَى فُلَانٍ] demek, [أَطَلْتُ] [قِرَاءَتِي عَلَيْهِ] “Ona uzun süre okudum” demektir<sup>12</sup>.

Yukarıdaki açıklamalar dikkate alındığında gerek sözlüklerde gerekse diğer kitaplarda el-Emâlî kelimesin sözlük anlamıyla ilgili olarak verilen bilgiler şöyle özetlenebilir:

el-Emâlî [الأَمَالِي] , imlâ [إملاء] nın ve ümliyye [أَمَلِيَّة] kelimesinin çoğuludur<sup>13</sup>. İmlâ ise, [أَمَلَى] fiilinin mastarıdır. O halde Emâlî, “emelle” (veya açılımıyla “emlele”) ve “emlâ”dan alınmıştır. Her iki kelimeyle de, [أَلْقَيْتُ عَلَى الْكَاتِبِ شَيْئًا لِيَكْتَبَهُ] “yazması için kâtibe bir şey verdim, söyledim” cümlesindeki [أَلْقَى] (birine bir şey yazması için bir şeyler söylemek ve yazması için mühlet vermek) fiili kastedilmektedir.

Sonuç itibariyle sözlükte imlâ "uzatmak" anlamında kullanılır. Kelimenin "mühlet vermek, yazdırmak, dikte etmek" şeklindeki mânaları da "uzatmakla ilgilidir. Buna göre bir kitabı imlâ etmek onu yazacak kişiye "uzun süre okumak" demektir. İmlâ kelimesinin aslının imlâl olduğu, imlâyı Benî Temîm'in, imlâli de Benî Esed'in kullandığı ifade edilmiştir. Kelimenin her iki şekli "yazdırmak" anlamında Kur'ân-ı Kerîm'de yer almaktadır<sup>14</sup>.

## B. EMÂLÎ'NİN İSTİLÂH ANLAMI

Pek çok edebiyatçı ve yazar da el-Emâlî'yi deyim olarak ta'rîf etmiştir. Örneğin el-Kettânî (ö. 1345/1927)'ye göre el-Emâlî, imlâء [إملاء] nın çoğuludur. İmlâ, eskiden âlimlerin özellikle de hadîs hâfızlarının görevlerinden biriydi. Haftanın herhangi bir gününde olabildiği gibi özellikle Perşembe veya Cuma günlerinde yapılırdı<sup>15</sup>. Mescidlerde yapılması daha sevâb kabul edilirdi. Bundaki usûl şuydu: Müstemlî<sup>16</sup>, yazdığı kâğıdın (tomar veya def-

<sup>12</sup> es-Sehâvî, Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. 'Abdirrahmân b. Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Osmân b. Muhammed es-Sehâvî el-İrâkî (ö. 902/1497), *Fethu'l-Muğşî bi Şerhi Elfiyeti'l-Hadîs*, thk: 'Alî Hüseyin 'Alî, 1. Baskı, 4 Cilt, (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003), 3: 249.

<sup>13</sup> Üğniyyetün [أغنية] / eğâniyyu [إعاني] ümniyyetün / emâniyyu [أماني] / üsfiyyetun [أثنية] / esâfiyyu [أثاني] örneklerinde olduğu gibi Emâlî de ümliyye kelimesinin çoğuludur. Çoğulunun sonundaki şeddeli ve [ي] nin okunmasının zorluğundan dolayı, ilk ye [ي] çoğunlukla hafzedilir ve eğânin [إعاني] emânin [أمان] ve esâfîn [أثاني] şeklinde okunur. Bkz: Sibeveyh, Ebu'l-Beşer 'Amr b. 'Osmân b. Kanber (ö. 180/796), *el-Kitâb*, thk: 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, 4 Cilt, (byy.: Dâru'l-Cil, trs.), 3: 609; İbn Hâcib, Radyyyuddîn Muhammed b. el-Hasan el-Esterâbâdî, *Şerhu Şâfiyeti İbn Hâcib*, thk: Muhammed Nûr el-Hasan ve diğerleri, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1402), 2: 162; 'Abdulmün'im Seyyid Abdul'âl, *Cumû'u't-Teksîr ve't-Tashîh*, (Mısır: Mektebetü'l-Hâncî, 1977), 72.

<sup>14</sup> Abdullah Aydınlı, "İmlâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul 2000), 22: 225-226.

<sup>15</sup> İmlânın yaptırılacağı Meclisin hangi gün ve saatte toplanması, halkın, âlimlerin özellikle de talebelerin şartlarının uygun olduğu bir zamana ve mekâna bağlıydı. Bununla birlikte her âlim, kendisi için Hz. Peygamber başta olmak üzere sahabeden bir örnek telâkkî ediyordu. Örneğin 'Abdullâh b. Mes'ûd her Perşembe günü imlâ ettiriyordu. Konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Muhammed b. 'Abdillâh Âl-i 'Âmir eş-Şehrî, *Emâlî Ebi'l-Kâsım Abdurrahmân 'Ubeydullâh b. 'Abdillâh İbn Muhammed el-Bağdâdî el-Hurî* (ö. 423/1031), (*Tahkîk ve dirâse*), (Yüksek Lisans tezi), (Danışman: Bâsim b. Faysal el-Cevâbire), Ürdün üniversitesi, Yüksek Öğretim Fakültesi, Hadîs Bölümü, ('Ammân: 1424/2004), 72-75.

<sup>16</sup> Bir âlimden herhangi bir konuda bir meseleyi veya hadîs hâfızından hadîs yazmak isteyen.

ter) baş tarafına “bu, şu hocanın şu tarihte, şu yerde şu konuda yazdırdığı notlardır” şeklinde bir not eklerdi. Daha sonra, imlâ ettirecek âlim veya hadîs hâfızı, aldığı bilgilerin veya hadîslerin kaynaklarını ve senedlerini de zikrederek, yazdıracağı şeyleri söylerdi. Anlaşılmayan kelimeler olursa bunları açıklar, ilgili mesele veya hadîsten çıkarılması gereken dersler veya alınması gereken ibretler varsa bunlara dikkat çekerdi. Ayrıca meselenin en mühim noktasına da işaret ederdi<sup>17</sup>.

es-Süyûtî (ö. 911/1505), ilk dönem te’lîf hareketlerinden bahsederken, ilk lügat hâfızlarının pek çok şeyi yazdırdıklarını söylemektedir ki bunlardan bazıları şunlardır:

İbn Düreyd (ö. 231/933), pek çok meclis yazdırmıştır. Sa’leb (ö. 291/914), büyük bir cilt oluşturan pek çok meclis yazdırmıştır. Ebû Muhammed el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî (ö. 304/917) ve oğlu Ebû Bekr el-Enbârî (ö. 328/939) de sayısız meclisler yazdırmışlardır. Ebû ‘Alî el-Kâfî (ö. 356/967) de beş ciltlik Emâlî yazdırmıştır.

es-Süyûtî (ö. 911/1505), ilk lügat hâfızlarının da bir şey yazdırırken, hadîs hâfızlarının takip ettiği metodu benimsediklerini söylemektedir. Yani müstemlî, defterin başında, hangi hocadan nerede ve ne zaman hangi konuyu, hangi mecliste yazdığını belirtmektedir. Daha sonra mümlî, konuyu yazdırmakta, ihtiyaç duyulan yerlerde gerekli açıklamaları yapmaktadır. Bu bağlamda garîb kelimeleri îzâh etmekte, bu kelimelerin içinde geçtiği şiirleri -şâirleriyle birlikte- delîl olarak göstermektedir. Ayrıca özellikle vurgulamak istedikleri yerlere tekrar dikkatleri çekmektedirler<sup>18</sup>.

Kâtib Çelebî (ö. 1067/1656) ise bu hususta şöyle demektedir:

Emâlî, imlânın çoğuludur. Bir âlimin oturması, talebelerinin ellerindeki kâğıt ve kalemleriyle etrafında hâlelenmeleri, hangi ilimden bahsedecekse âlimin -ilimdeki nasibi ölçüsünde- ezberinden konuşması ve talebelerinin de yazmasıdır. Sonra bu yazılanların kitap olmasıdır ki buna İmlâ ve Emâlî denir. Şâfi’î âlimleri buna Ta’lîk adını verirler. Bu tür eserlere Nevâdir ve Mecâlis de denir<sup>19</sup>. Seleften fakîhler, muhaddisler, Arap dilcileri ve diğerleri, ilmin ve âlimin daha sonraki nesillere kavuşması için kendi ilimlerinde bu şekilde bir uygulama yaparlardı. Ancak ilim de âlim de kalmadığı için bu uygulama da târîhe gömülmüştür<sup>20</sup>.

<sup>17</sup> el-Kettânî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ebi’l-Feyz, (ö. 1345/1927), *er-Risâletü’l-Müstadrefe li Beyâni Meshûri Kütübi’s-Sünneti’l-Müşerrefe*, thk: Muhammed el-Muntasir b. Muhammed ez-Zemzemî, 6. Baskı, (byy.: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1421/2000), 159.

<sup>18</sup> Süyûtî, Celâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî (ö. 911/1505), *el-Mühzir fi ‘Ulûmi’l-Lüğa*, thk: Muhammed Ahmed Câdu’l-Mevlâ ve diğerleri, (byy.: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Misriyye, trs.), 2: 313.

<sup>19</sup> el-Hâkimü’s-Şehîd Ebu’l-Fadl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed (ö. 334/945), Nevâdir ve Emâlî türü 300’den fazla eserden seçtiği bilgileri Müntekâ olarak adlandırmıştır. Bkz: Kâtib Çelebî, Mustafa b. ‘Abdillâh el-Kostantînî el-Meshûr bi Hacı Halife (ö. 1067/1656), *Keşfü’z-Zünûn ‘an Esâmi’l-Kütübi ve’l-Fünûn*, 3. Baskı, (Tahrân: el-Matba’atu’l-İslâmiyye, 1387/1967), 2: 1851.

<sup>20</sup> Bkz: Kâtib Çelebî (ö. 1067/1656), *Keşfü’z-Zünûn*, I: 160, 161.

Butrus el-Bustânî (ö. 1300/1883) ise bu konuda şunları söylemektedir:

Edâhî [أداحي], Üdhiyye [أدحية] nin çoğulu olduğu gibi “Emâlî” [أمالي] de, “Ümliyye” [أملية] nin çoğuludur. Bazı Arap dili âlimleri, Emâlî’yi şöyle tanımlamışlardır: Emâlî, bir hususta söylenen sözler veya yapılan özetler ve bu sözlerden ve yapılan özetlerden kayda geçirilenler demektir<sup>21</sup>.

‘Abdu’l-Cevâd Sâbir İsmâ’îl ise el-Emâlî hakkında şu bilgileri vermektedir:

el-Emâlî, imlâ kelimesinin çoğuludur. İlim talebelerine ve kâtiplere, ilim, bilgi, belge, mektup vb. söz konusu her ne ise, bu bilgilerin muhafaza edilmesi için yazdırılan şeye el-Emâlî denir.

‘Abdu’l-Cevâd Sâbir İsmâ’îl, imlânın keyfiyetiyle ilgili olarak Kâtip Çelebî’nin verdiği bilgileri aynen tekrar eder ve şunu ekler: Belli bir süre sonra her öğrencinin elinde kendisine ait bir nüsha oluşur. Oluşan bu eserlere el-Emâlî denildiği gibi el-İmlâ da denir.

el-Emâlî veya el-İmlâ, mümlî (yazdıran/dikte ettiren) ye nisbet edilebilir ve söz gelimi şöyle denebilir: “Emâlî’l-Kâlî”, “Emâlî İbn Hacer”, “Emâlî İbn ‘Asâkir”, “Emâlî İbn Bâbeveyh”, “el-İmlâu li’ş-Şâfi’î”, “Emâlî’l-Müeyyed bil-lâh”.

Bazen de hangi konuda yazılmışsa ona nisbet edilebilir: “el-Emâlî ‘ale’l-Kur’âni’l-Kerîm”, “el-Emâlî’l-Hadîsiyye” gibi.

Bazen yazdıran âlimin meclisine izâfetle “Emâlî Meclisi Ebî Nu’aym el-Esfehânî”, “Mecâlisu Sa’leb” veya “Emâlî Sa’leb” şeklinde de söylenebilir.

Bazen de eserin yazdırıldığı meclisin özelliğine ve tabiatına uygun bir sıfat izâfe edilerek bu adla anılabilir. Örnek: “el-Emâlî’l-Mutlaka”, “Emâlî’s-Safve” gibi<sup>22</sup>.

Sonuç itibariyle terim olarak imlâ, “bir kimsenin etrafındakilere ezberinden veya kitaptan bir şey yazdırması” mânasında kullanılmakta, yazılan esere de imlâ veya çoğul şekliyle emâlî denilmektedir. Talebeye yazdıran hocaya mümlî, onun söylediklerini yazan öğrenciye müstemlî veya nadiren kâtib adı verilmektedir. İmlâ ile ilgili olarak kullanılan istimlâ da, imlâ meclisinde hocanın yazdırdığı hadîsleri yazmak veya hocanın yazdırdığı hadîsleri uzaktakilere nakletmek anlamını ifade eder. Yazan kimselerin kalabalık olması halinde hocanın söylediklerini uzaktakilere yüksek sesle nakledenlere ise müstemlî veya mübellîğ denilmiştir<sup>23</sup>.

<sup>21</sup> Butrus el-Bustânî (ö. 1300/1883), *Muhîtu’l-Muhît*, 4: 352.

<sup>22</sup> ‘Abdu’l-Cevâd Sâbir İsmâ’îl, “el-Emâlî”, *el-Mevsû’atu’l-İslâmiyyetü’l-‘Âmme*, (Kâhire: 2003), 205.

<sup>23</sup> Aydınlı, “İmla”, 225-226.

### C. ARAP DİLİ VE EDEBİYATIYLA İLGİLİ EMÂLÎLER

1. el-Emâlî: Sa'leb, Ebu'l-'Abbâs, Ahmed b. Yahyâ en-Nahvî (ö. 291/903): Konusu **nahivdir**<sup>24</sup>.

2. el-Emâlî: Sa'îd b. Muhammed Ebû 'Osmân el-Ğassânî (ö. 302/914): İbn Haddâd diye de bilinir. Sünnete muhâlefet edenlere, bid'at ehline, özellikle Fâtımî devletinden bazı âlimlerle yaptığı cedellerle meşhûrdur. Konusu **lügat/dildir**. Ayrıca 'İzzüddîn b. Abdisselâm'ın "el-Emâlî'l-Kur'âniyye" adlı eseriyle aynı minvâlde "Tavdîhu'l-Müşkil fi'l-Kur'ân" adlı başka bir eseri daha vardır. "Ma'âni'l-Ahbâr" bu eserden bir bölümdür. Bunun yanında "el-Mecâlîs", "el-Makâlât", "el-İstivâ", "Usbetü'n-Nebiyîn" gibi eserleri vardır<sup>25</sup>.

3. el-Emâlî: el-Hâmîd (ö. 305/918): Sa'leb'den o da İbnü'l-A'râbî'den nakletmiştir. Konusu **lügat/dildir**<sup>26</sup>.

4. el-Emâlî: Ebû 'Abdillâh Muhammed b. el-'Abbâs el-Yezîdî (ö. 310/922 veya 313/925): Eser, **mersiye şiirlerini târihî olayları, edebiyât ve dille ilgili mevzuları, atasözleri ve hikmetli sözleri** ihtivâ etmektedir. el-Habîb 'Abdullâh b. Ahmed el-'Alevî el-Hüseynî el-Hadramî tarafından 1329/1911 ve 1368/1948 yıllarında Haydarâbâd'da neşredilmiş, daha sonra Beyrut ve Kâhire'de târihsiz olarak ofset baskısı yapılmıştır. Yine Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1404/1984'te basılmıştır<sup>27</sup>.

5. el-Emâlî: ez-Zeccâc, Ebû İshâk, İbrâhîm b. Muhammed en-Nahvî (ö. 312/924): Konusu **nahivdir**. Büyük, orta ve küçük olmak üzere üç kısımdır<sup>28</sup>.

<sup>24</sup> Sa'leb, Ebu'l-'Abbâs, Ahmed b. Yahyâ (ö. 291/903), *el-Emâlî fi Ma'âni'l-Kur'ân*. (byy.: ty.), 7: 3336; el-Âmidî, Ebu'l-Kâsım, el-Hasan b. Bişr (ö. 370/980), *el-Mu'telef ve'l-Muhtelef fi Esmâi's-Su'arâi ve Künâhüm ve Elkâbühüm ve Ensâbühüm ve Ba'du Şi'irihim*, thk: F. Kronk [كرونكو], 1. Baskı, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1411/1991), 19; Yâkût el-Hamavî, Şihâbuddîn Ebû 'Abdillâh er-Rûmî (ö. 262/1229), *Mu'cemu'l-Üdebâ' (İrşâdu'l-Erib ilâ Ma'rifeti'l-Edîb)*, thk: İhsân 'Abbâs, 7 Cilt, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1414/1993), 5: 1921; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 164.

<sup>25</sup> el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb (ö. 817/1414), *el-Bülğa fi Terâcümü Eimmeti'n-Nahvi ve'l-Lüğa*, 1. Baskı, (byy.: Dâru Sa'diddîn li't-Tibâ'e ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1421/2000), 146; Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dimeşkî (ö. 1396/1976), *el-A'lâm*. 15. Baskı, (byy.: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1422/2002), 3: 100.

<sup>26</sup> Hikâye edilmiştir ki: Mu'izzüdevle b. Büyeh [بويه], kölelerinden Hoca adlı Türk kökenli bir adamını Bağdâd'a polis yetkilisi olarak atamıştı. Bu haber "el-Yevâkît" adlı kitâbını imlâ ettiren Ebû 'Amr ez-Zâhid'e ulaşınca imlâ meclisinde bulunan cemaate dedi ki: İşte şimdi de Hoca [حواجه] yâkûtunu yazınız. [الخوارج] aslında dilde [الخوارج] demektir. Sonra bu konuya bir bâb tahsis etti ve cemaate yazdırdı. Onlar da onun bu yalanını gerçek sanıp ardına düştüler. Ebû 'Amr ez-Zâhid'in ashabından olan Ebû 'Alî el-Hâtemî demiştir ki: Bize Hâmîd'in Emâlî'sinden, Hâmîd, Sa'leb'den, o da İbnü'l-A'râbî el-Havâric'den naklen bunun [الخوارج] olduğunu söyledi. Ayrıntı için bakınız: el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr, Ahmed b. 'Alî b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî (ö. 463/1072), *Târîhu Bağdâd*. thk: Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, 1. Baskı, 14 Cilt, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002), 3: 618; el-Enbârî, Ebu'l-Berekât (ö. 577/1181), *Nuzhetü'l-Elibbâ' fi Tabakâti'l-Üdebâ'*, 208; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Üdebâ'*, 6: 2557; 7: 3336; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3: 132.

<sup>27</sup> Kenan Demirayak ve M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 3. Baskı, (Erzurum: 2000), (Ansiklopedik edebiyat kitapları kısmı) 20; Mecmû'atun mine'l-Ulemâi'l-Ecillâ, *Mevsû'atu Şübehi'r-Râfıza ve'r-Reddu 'aleyha*, 171-187.

<sup>28</sup> Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 164.



6. el-Emâlî fi'n-Nahv: eş-Şeyh Ebû İshâk, İbrâhîm b. Muhammed en-Nahvî (ö. 312/924)'nin yazdığı söylenir. Ebû Mûsâ, 'Îsâ b. 'Abdilazîz el-Cezûlî el-Berberî, en-Nahvî (ö. 677/1278)'nin tasnif ettiği aynı zamanda "el-Kânûn" diye isimlendirilen "el-Mukaddimetü'l-Cezûliyye"'nin şerhidir. Müellifin bu eserini garip bir tarzda yazdığı ve içine 'acâib (dikkat çeken) şeyler koymuştur. **Nahiv**den pek çok konuyu içermesine rağmen, daha önce benzeri görülmemiş tarzda, son derece kısa ve anlaşılmaz biçimde yazdığı söylenir. Değerli âlimler, bunu şerh etmişlerdir. Şerhlerinden biri, "el-Emâlî fi'n-Nahv"dir. Bunu eş-Şeyh Ebû İshâk, İbrâhîm b. Muhammed en-Nahvînin yazdığı da söylenir<sup>29</sup>.

Bazıları, kısa olan yukarıdaki esere şevâhid/örnekler yazmışlardır. Bununla beraber, Belâğatta ileri düzeyde olanlar hâriç kimsenin onu rahatça anlayamadığı söylenmiştir. Çoğu nahivci, müellifin bu eserde işlediği konularda sadece kısa işaretler ve semboller kullandığı için gerçekte ne kastettiğini anlayamadıklarını itirâf etmişlerdir.

İbn Hallikân'ın "Vefeyâtü'l-A'yân"ında dediği gibi bazı imâmlar demişlerdir ki: Ben bu "Mukaddime"yi bilmiyorum. Bunsuz, Nahvi öğrenememiş olmam da gerekmez. Bazıları ise şöyle demişlerdir: Bunda Nahiv adına bir şey yoktur, ince anlamları ve garip ta'rîfleri sebebiyle sadece Mantık vardır.

Mukaddimetü'l-Cezûliyye'yi pek çok âlim şerhetmiştir. Bunlardan biri eş-Şeyh Ebû 'Ali 'Ömer b. Muhammed el-Ezdî eş-Şevbîn el-İşbîlî (ö. 645/1247)'dir. Büyük ve küçük olmak üzere iki şerhi vardır. Ancak ikisinde de kapalılık olduğunu söylemişlerdir<sup>30</sup>.

Mukaddimetü'l-Cezûliyye'yi şerhedenlerden biri de 'Alemüddîn el-Kâsım b. Ahmed el-Levrakî [اللورقى] el-Endelüsî (ö. 661/1262)'dir.

Mukaddimetü'l-Cezûliyye'yi şerhedenlerden biri de Sa'd b. Ahmed el-Cüzzâmî el-Endelüsî el-Beyânî en-Nahvî (ö. 645/1247)'dir.

Mukaddimetü'l-Cezûliyye'yi şerhedenlerden biri de İbn Mâlik Muhammed b. 'Abdillâh en-Nahvî (ö. 672/1273)'dir. Yaptığı şerhe el-Minhâcu'l-Celî fî Şerhi Kânûni'l-Cezûlî [المنهاج الجملي، في شرح القانون الجزولي] adını vermiştir. Baş tarafı şöyledir:

الحمد لله على نعمته ... الخ

Nimetlerine karşı Allâh'a şükür.

İbn Mâlik, daha sonra şöyle devam etmektedir: Ebû Mûsâ, 'Îsâ b. 'Abdilazîz el-Cezûlî el-Berberî, en-Nahvî (ö. 677/1278)'nin tasnif ettiği aynı zamanda "el-Kânûn" diye isimlendirilen "el-Mukaddimetü'l-Cezûliyye" adlı eseri, küçük hacimli ve anlaşılması zor olmakla beraber, ilmî değeri büyük olan konuları içerir. **Edebiyâta ait özlü sözleri, Arap kelâmının sırrını ve**

<sup>29</sup> Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 2: 1800.

<sup>30</sup> Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 162.

**Nahiv şerhlerinden çoğunun değinmediği Arapça nükteleri** içerir. Çağdaşlarımızın çoğunun, onu anlamaktan âciz olmalarına rağmen bu eseri ezberlemeye meyilli olduklarını gördüm. Hatta bazıları, bu eserin tamamının veya büyük bir kısmının mantık olduğunu zannetti. Oysa başında yer alan küçük bir kısmı hâriç, içinde mantıkla ilgili bir şey yoktur. Lâfızlarını defe'âtle ve ayrıntısıyla inceledim ve şerh etmeye karar verdim...<sup>31</sup>.

Mukaddimetü'l-Cezûliyye'yi şerhedenlerden biri de el-İmâm İbn 'Uşûr 'Ali b. Mü'min el-Hadramî el-İşbilî en-Nahvî (ö. 669/1270)'dir. Ancak yazdığı şerhi kendisi değil öğrencisi Küçük Şelevbîn diye anılan Muhammed b. 'Ali el-Ensârî el-Mâlakî (ö. 670/1271) tamamlamıştır<sup>32</sup>.

Mukaddimetü'l-Cezûliyye'yi şerhedenlerden biri de Ahmed b. 'Abdu'n-Nûr el-Malakî (ö. 702/1302)'dir.

Mukaddimetü'l-Cezûliyye'yi şerhedenlerden biri de Muhammed b. 'Ali b. el-Fahhâr el-Mâlakî el-Cüzzâmî (ö. 733/1332)'dir<sup>33</sup>.

Mukaddimetü'l-Cezûliyye'yi şerhedenlerden biri de Şemsüddîn, Ebu'l-'Abbâs, Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Habbâz el-Erbilî (ö. 739/1338)'dir<sup>34</sup>.

Mukaddimetü'l-Cezûliyye'yi şerhedenlerden biri de es-Seyyid 'Ali b. Meymûn el-Mağribî (ö. 917/1511)'dir<sup>35</sup>.

Mukaddimetü'l-Cezûliyye'yi şerhedenlerden biri de 'İzzüddîn el-'Acemî el-Mâzenderânî [المازندراني] (ö. 917/1511)'dir<sup>36</sup>.

Mukaddimetü'l-Cezûliyye'yi şerhedenlerden biri de Radiyyüddîn, İbrâhîm b. Ca'fer el-Erbilî (ö. /)'dir<sup>37</sup>.

Mukaddimetü'l-Cezûliyye'nin şerhlerinden biri de memzûc (iç içe geçmiş) bir şerhtir. Baş tarafı şöyledir:

الحمد لله الذي افتتح بالحمد كتابه ... الخ

Kitâbını hamd ile açan Allâh'a hamd olsun<sup>38</sup>.

el-İmâm Ebû Mûsâ, 'İsâ el-Cezûlî'nin başka bir "Mukaddime"si daha vardır. İbnü'l-Berrî'ye cümleleri okuduğu zaman yazmıştır. Bu "Mukaddime", bazı talebelerinin kendisine sorduğu meseleleri ve kendisinin bunlara verdiği cevapları içerir. Talebelerin soruları bir süre devam etmiş, el-Cezûlî, bunlara verdiği cevapları ayrı bir yerde toplayınca bu mukaddime oluşmuştur. İbn Hallikân'ın dediği gibi içinde bazı kapalı ifadeler de vardır. İnsanlar

<sup>31</sup> Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 2: 1800.

<sup>32</sup> Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 162.

<sup>33</sup> Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 162.

<sup>34</sup> Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 162.

<sup>35</sup> Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 162.

<sup>36</sup> Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 162.

<sup>37</sup> Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 162.

<sup>38</sup> Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 162.

alıp kullanmışlardır. “Bu ifâdeler, sana mı ait?” diye sorduklarında, verâ‘ (takva) sı sebebiyle kendisine ait olduğunu söylemekten çekinmiştir<sup>39</sup>.

7. el-Emâlî: Ebu’l-Hüseyn ‘Ali b. Süleymân el-Ahfeş en-Nahvî (ö. 315/927). Küçük Ahfeş diye bilinir. Ebu’l-‘Abbâs Sa‘leb’den, Müberred’den, Fâzıl el-Yezîdî’den ve Ebu’l-‘Aynâ’ ed-Darîr’den rivâyet etmiştir. Büyük Ahfeş ise Hârûn b. Mûsâ (ö. 292/904)’dır. Konusu lügat/**dildir**<sup>40</sup>.

8. el-Emâlî: İbn Düreyd, Muhammed b. Ebî Bekr el-Lüğavî (ö. 321/ 933): **Arapça** hakkındadır. Celâlüddîn ‘Abdurrahman es-Süyûtî onu özetlemiş ve Katfu’l-Verîd [قطف الوريد] “*Güllerin derilmesi*” adıyla özetlemiştir. İbn Düreyd’in Emâlî’si “*Ta’lîk min Emâlî İbn Düreyd*” adıyla 1404/1984 yılında Kuveyt’te neşredilmiştir. Ziriklî, İbn Düreyd’in Emâlî’sinin el-yazması bir nüshasını Rabat kütüphanesinde gördüğünü, küçük bir nüsha olduğunu ve Dimesşk’tе 641/1243’de istinsâh edildiğini söyler<sup>41</sup>.

9. el-Emâlî: Ebû ‘Ömer, Muhammed b. ‘Abdilvâhid ez-Zâhid, Sâhibu Sa‘leb (ö. 328/939’de sağ). Konusu **nahiv**dir. 328/939 yılında Sa‘leb’in müstemlîsi olarak ona eşlik etmiştir<sup>42</sup>.

10. el-Emâlî: Yûsuf b. Ya’kûb et-Tenûhî (ö. 329/940). Konusu **edebiyât**tır. Ebu’l-‘Abbâs et-Tenûhî el-Mencebî’nin edebiyât meclisleri tertiplelediği ve bu meclislerde İbn Hâleveyh’in “Emâlî”sini de derse konu ettiği, hatta ona methiye olarak şu beyti söylediği rivâyet edilmektedir:

فشيبت ما ينشج من فتقاته  
على دير قرمان أكف بني عوف<sup>43</sup>

11. el-Emâlî: Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, Ebu’l-Kâsım en-Nahvî (ö. 340/951)<sup>44</sup>: Müellif, bu eserini, Dimesşk’tе yazdırmıştır. Asıl konusu **nahiv**dir. Edebiyata ait bilgileri de içerir. el-Cümel ve’l-İzâh [الجمال والإيضاح] ile Şerhu Hutbeti Edebi’l-Kâtib [شرح خطبة أدب الكاتب] onun eserlerindedir<sup>45</sup>. Tam adı, “*el-Emâlî fî Müşkilâti’l-Kur’ânîyye ve’l-Hikem ve’l-Ehâdîsi’n-Nebeviyye*”<sup>46</sup> olan bu

<sup>39</sup> Kâtip Çelebî, *Keşfü’z-Zünûn*, 2: 1800.

<sup>40</sup> el-Âmidî (ö. 370/980), *el-Mu‘telef ve’l-Muhtelef*, 113, 162; el-Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1072), *Târîhu Bağdâd*, 11: 433; Ziriklî, *el-A‘lâm*, 1: 277.

<sup>41</sup> Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu‘cemu’l-Üdeba’*, 6: 2495; 7: 336; Kâtip Çelebî, *Keşfü’z-Zünûn*, 1: 162; 2: 1353; Ziriklî, *el-A‘lâm*, VI, 80; Kenan Demirayak ve M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 20.

<sup>42</sup> İbnü’l-Adîm, ‘Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Ebî Cerâde el-‘Ukaylî, Kemâlüddîn (ö. 660/1262), *Büğyetü’l-Taleb fî Târîhi Haleb*. thk: Süheyl Zekkâr [س], 12 Cilt, (byy.: Dâru’l-Fıkr, trs.), 6: 2942; 7: 3060’da Ebû ‘Amr olarak kayıtlıdır.

<sup>43</sup> İbnü’l-Adîm (ö. 660/1262), *Büğyetü’l-Taleb fî Târîhi Haleb*, 10: 4500.

<sup>44</sup> Kenan Demirayak ve M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 22’de (ö. 337/948) olarak kayıtlıdır.

<sup>45</sup> Ebû İshâk, İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc’ın talebesidir. Ona nisbetle Zeccâcî denmiştir. Bakınız: el-Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1072), *Târîhu Bağdâd*, 21: 116; Ya’kût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu‘cemu’l-Üdeba’*, 1: 92; 2: 492; 7: 3336; ez-Zehebî, Şemsüddîn, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. ‘Osmân b. Kaymâz (ö. 748/1347), *Siyerü A‘lâmi’n-Nübelâ’*, thk: Şu‘ayb el-Arnâvud başkanlığındaki ilmî bir komisyon, 3. Baskı, 25 Cilt, (İki cildi fihrist), (byy.: Müessetü’r-Risâle, 1405/1985), 15: 475.

<sup>46</sup> Müşkilü’l-Hadîs (Muhtelifü’l-Hadîs): Aralarını te’lif etme imkânı olmakla birlikte dış görünüşü bakımından tezâd teşkil ediyormuş his sini veren hadisleri inceleyen bir ilim dalıdır. İzzüddîn b. ‘Abdisselâm’ın eserinin Kur’ân, Hadîs, Fıkıh vb. ilimlerdeki müşkilleri konu edinmesi sebebiyle bu

eser, Kur'ân âyetlerinin tefsîri, târihî bilgiler vb. yanı sıra şiir ve nesir örnekleri içeren bir ahbâr mecmûası olup edebiyât kitabı mâhiyeti arz eder. Eserde konular dağınık bir şekilde işlenmiştir. Bunun nedeni, eserin müellifin ilim meclislerinde öğrencilerine dikte ettirdiği ders notlarından oluşması ve her derste ayrı ayrı konuların ele alınmış olmasıdır. Eser, bilhassa şiir metinleri açısından zengindir. el-Emâlî'nin el-Emâlî'l-Kübrâ, el-Emâlî'l-Vüstâ ve el-Emâlî's-Suğrâ olmak üzere birden fazla nüshasının bulunduğu ve Ahmed b. el-Emîn eş-Şinkîti tarafından 1324/1906 yılında Mısır'da neşredilen el-Emâlî'nin el-Emâlî's-Suğrâ olabileceği belirtilmektedir. el-Emâlî, Muhammed 'Abdusselâm Hârûn tarafından tahkik edilerek 1382/1963 yılında Kâhireden neşredilmiş, 1983 ve 1987 yılında Beyrût'ta ofset olarak basılmıştır<sup>47</sup>.

12. el-Emâlî: Yemût b. Muzerre' المززع (ö. 340/951). Sadece **Edebiyât**'la ilgilidir<sup>48</sup>.

13. el-Emâlî'l-Yevâkît li Ebî 'Amr ez-Zâhid, Muhammed b. Abdilvâhid b. Ebî Hâşim (ö. 345/956). Ebu'l-'Abbâs Sa'leb'in arkadaşıdır. Hatta "Ġulâmu Sa'leb" diye de meşhûrdur. Eserin konusu **lüğat/dildir**. Ömrünün son döneminde yazmıştır. İbrâhîm b. Ahmed b. Muhammed Tôzûn et-Taberî en-Nahvî, kendisinden bu eserini bizzat yazarak nakletmiştir<sup>49</sup>.

14. el-Emâlî: İbnü'l-Müneccim 'Alî b. Hârûn b. Yahyâ (ö. 352/963). Konusu **şiir ve edebiyât**tır. "Şehru Ramazân", "er-Reddü 'ale'l-Halîl fi'l-'Arûz", "en-Nevrûz ve'l-Mehrecân" "el-Fark beyne İbrâhîm b. Mehdî ve İshâk el-Mevsilî fi'l-Ġinâ" gibi eserleri vardır<sup>50</sup>.

15. el-Emâlî: Ebû İshâk en-Nuceyremî [النحيرمي] el-Basrî, İbrâhîm b. 'Abdillâh b. Muhammed (ö. 355/966). "Eymânu'l-'Arab fi'l-Câhiliyye" adlı basılmış başka bir eseri daha vardır. Zeccâc (ö. 311/923)'ın arkadaşlarından biridir. Konusu **Edebiyât**tır<sup>51</sup>.

16. el-Emâlî: İsmâ'îl b. el-Kâsım b. 'Ayzûn b. Hârûn (ö. 356/966). Konusu **lüğat/dildir**<sup>52</sup>.

türde yazılan bazı eserlere örnek olarak şunlar verilebilir: Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî'nin (ö. 204/819) "Kitâbu İhtilâfi'l-Hadis"i bunun ilk örneğidir. 'Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî'nin (ö. 276/889) "Te'vilü Muhtelefü'l-Hadis" adlı eseri ise bu sahanın en meşhûr örneklerindedir. Ayrıntı için bkz: Ünal, Yavuz, *Cumhuriyet Türkiye'si Hadis Çalışmaları (1920-1997)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) O.M.Ü: S.B.E., (Samsun: 1993).

<sup>47</sup> Kenan Demirayak ve M. Sadî Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 22.

<sup>48</sup> Câbir İbrâhîm Rûmiyye, *en-Nahvu fi'l-Emâlî İbn Hâcib ve medâ Teessürîhî bi'bnî's-Şecerî*, (Danışman: Prof. Dr. Münâ İlyâs, Dimeşk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap dili bölümü doktora tezi, Şâm/Dimeşk: 1422/2001), 37.

<sup>49</sup> Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Üdebâ'*, 6: 2557.

<sup>50</sup> İbn Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Verrâk el-Bağdâdî el-Mu'tezilî eş-Şîfî (ö. 438/1047), *el-Fihrist*, thk: İbrâhîm Ramazân, 1. Baskı, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997), 177; Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu'cemu'l-Üdebâ'*, 7: 3116; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5: 30.

<sup>51</sup> Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu'cemu'l-Üdebâ'*, 2: 625; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1: 49.

<sup>52</sup> el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1414), *el-Bülğa fî Terâcümi Eimmeti'n-Nahvi ve'l-Lüğa*, 91.

17. Emâli'l-Kâlî veya en-Nevâdir: eş-Şeyh Ebû 'Ali b. İsmâ'îl b. el-Kâsım el-Kâlî el-Bağdâdî el-Lügavî (ö. 356/966): Konusu **lüğat/dildir**. Üç yüz otuz (330/941) senesinden sonra Kurtuba'da imla ettirmiştir<sup>53</sup>.

Ebû 'Alî el-Kâlî'nin Kurtuba'da, Perşembe günleri, Câmî'atu'z-Zehrâ'da öğrencilere verdiği konferansları (ders notlarını) daha sonra bir araya getirmek sûretiyle te'lîf ettiği bir eserdir. Eserdeki konu tertipsizliği ve bazı hususlarda istidrata yer verilmesi, esere bir kitap telif etmek amacıyla başlanmadığını göstermektedir. el-Kâlî, bu eserinde şiir, nesir, ahbâr ve nevâirden seçmeleri derlemiş, dil ile ilgili hususlara da yer vererek adı geçen konularda açıklamalar yapmıştır. Eserde belli bir metot yoktur. Konular yazım esnasında oluşan şartlara ve öğrencilerin sorularına bağlı olarak serdedilmiştir.

el-Kâlî, bu eserine bir de "*Zeylü Emâli ve'n-Nevâdir*" adlı bir zeyl yazmıştır. Doğuda ve batıda büyük ilgi gören el-Emâlî, bazı âlimlerce tenkîd edilmiş ve Endüslü 'Abdullâh b. 'Abdil'azîz el-Bekrî (ö. 487/1094), el-Kâlî'nin yanlışlarını ele aldığı "*et-Tenbîh 'alâ Evhâmi Ebî 'Alî el-Kâlî fi Emâlih*" adlı bir eser, el-Emâlî'yi şerhettiği "*el-Leâlî fi Şerhi Emâli'l-Kâlî*" adlı başka bir eser telif etmiş olup sonuncusu 'Abdulazîz el-Meymenî tarafından "*Sımtu'l-Leâlî fi Şerhi Emâli'l-Kâlî*" adıyla 1354/1935 yılında Kâhire'de neşredilmiştir.

el-Emâlî, ilk kez 1324/1906 yılında Bulak'ta iki cilt olarak basılmış, F. Krenkow ve A. Bevan, eserde şiirleri nakledilen şâirlerle bu şiirlerin kâfiye indeksini yapmışlardır. (Leiden. 1913). Eser, tahkikli olarak Muhammed 'Abdulcevâd el-Asma'î tarafından dört cilt iki kitap (birinci kitapta iki cilt olarak el-Emâlî, bir cilt olarak Zeyl, bir cilt olarak da el-Bekrî'nin et-Tenbîh adlı eseri yer almaktadır) hâlinde 1344/1926 yılında Kâhire'de neşredilmiştir<sup>54</sup>. Daha sonra Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye Kâhire 1946; Matba'atü's-Sa'âde, byy., 1954; Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut' (trs)'ta basılmıştır.

18. el-Emâlî: Ebû 'Abdillâh el-Hüseyin b. Ahmed b. Hamdân İbn Hâleveyh (ö. 370/980)<sup>55</sup>: Konusu **nahiv**dir. "*Kitâbu'l-İştikâk*", "*Kitâbu'l-Cümel fi'n-Nahv*", "*Kitâbu لغة أطرغش لغة*", "*Kitâbu'l-Kırâât*", "*Kitâbu'l-Mübtedâ*", "*Kitâbu İrâbi Selâsîne sûreten mine'l-Kur'ân*", "*Kitâbu'l-Maksûr ve'l-Memdûd*", "*Kitâbu'l-Müzekker ve'l-Müennes*", "*Kitâbu'l-İltifât*", "*Kitâbu Şerhi'l-Fasîh*", "*Kitâbu Leyse*" gibi eserleri vardır. Ebu'l-Abbâs et-Tenûhî el-Mencebî'nin edebiyât meclisleri tertiplendiği ve bu meclislerde İbn Hâleveyh'in "Emâlî"sini de derse konu ettiği, hatta ona methiye olarak şu beyti söylediği rivâyet edilmektedir:

<sup>53</sup> Kâtip Çelebî, *Kesfü'z-Zünûn*, 1: 165.

<sup>54</sup> Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, 7: 3336; 7: 3444; Kenan Demirayak ve M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 23; Hüseyin Elmali, "el-Emâlî", Ebû Ali el-Kâlî'nin (ö. 356/967) dil ve edebiyata dair eseri, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1995), 11: 72.

<sup>55</sup> Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, 3: 1031.

*Bulutlarından/selav/yarıklarından akan/dökülen sular, Avf oğullarının ellerindeki kazanlardan dökülenlere benzetildi*<sup>57</sup>.

19. el-Emâlî: el-Hüseyin b. el-Hasan Ebu'l-Kâsım et-Temîmî el-Vâsânî (ö. Yaklaşık 390/999). Seçkin bir şâirdir. Konusu büyük oranda **şiir**dir ve **hi-civ** niteliklidir<sup>58</sup>.

20. el-Emâlî: el-Merzûkî: Ebû 'Alî Ahmed b. Muhammed el-Merzûkî (ö. 421/1030) tarafından te'lîf edilen eser, **tefsîr, i'râb, sarf, lügat/dil, mesel ve şiir** bakımından zengin metinleri ihtivâ eder. Eser, Yahyâ el-Cubûrî (veya Cebbûrî) tarafından tahkik edilerek, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1995 yılında neşredilmiştir<sup>59</sup>.

21. el-Emâlî's-Seyyid Şerîf el-Murtezâ: Ebu'l-Kâsım 'Alî b. el-Hüseyin (ö. 436/1044) tarafından telif edilen ve "*Ğureru'l-Fevâid ve Düreru'l-Kalâid*" adıyla da bilinen eser, seksen meclisten oluşur ve her bir meclis, genellikle bir **âyet ile başlayıp müellif, konu ile ilgili tarihi olayları, şiir ve nesir**den metinleri serdeder. *el-Emâlî*, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm tarafından tahkik edilmiş ve iki cilt hâlinde Kâhire 1945'de neşredilmiştir. Daha sonra Kâhire 1373/1954 ve Dâru'l-Kütübî'l-'Arabî, Kâhire 1387/1967'de neşredilmiştir<sup>60</sup>.

22. el-Emâlî: el-Kusbânî [القصابي], el-Fadl b. Muhammed b. 'Ali b. el-Fadl, Ebu'l-Kâsım en-Nahvî el-Basrî (ö. 444/1052)<sup>61</sup>: Konusu **nahiv**dir.

23. Emâlî's-Safve min Eş'âri'l-'Arab li Ebi'l-Kâsım, Fadl b. Muhammed el-Basrî, en-Nahvî (ö. 444/1052)<sup>62</sup>.

24. el-Emâlî: Ebu'l-'Alâ, Ahmed b. 'Abdillâh el-Ma'arrî (ö. 449/1057): Yüz kürrâse/not defteri, kitapçıktan oluşmaktadır ve tamamlanmamıştır<sup>63</sup>.

25. el-Emâlî: el-Kâdî Ebû Mansûr Muhammed b. Abdilcebbâr es-Sem'ânî (ö. 450/1058). "Kitâbu'l-Ensâb" sâhibi 'Abdulkerîm es-Sem'ânî'nin dedesinin babasıdır. **Lügat/dil ve nahiv** hususunda eserleri vardır<sup>64</sup>. es-Sem'ânî, ona ait Emâlî'deki bazı meclislerde, Ebû Hanîfe en-Nu'mân b. İsmâ'îl b. Ebî Harb el-Bemlânî el-Mervezî (ö. 510/1116)'nin adının geçtiğini gördüğünü söylemiştir<sup>65</sup>.

<sup>56</sup> İbnü'l-'Adîm (ö. 660/1262), *Büğyetü't-Taleb fi Târîhi Haleb*, 10: 4500.

<sup>57</sup> Ziriklî, *el-A'lâm*, 2: 231.

<sup>58</sup> İbnü'l-'Adîm (ö. 660/1262), *Büğyetü't-Taleb fi Târîhi Haleb*, 4: 2337.

<sup>59</sup> Kenan Demirayak ve M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 27.

<sup>60</sup> Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Üdebâ'*, 7: 3421; Mücteba Uğur, *Hadîs İlimleri Edebiyatı*, (Ankara: TDV yayınları, 1996), 75-77; Kenan Demirayak ve M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 28.

<sup>61</sup> Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Üdebâ'*, 5: 2180; 7: 3336.

<sup>62</sup> Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 165.

<sup>63</sup> Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 163.

<sup>64</sup> ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 6: 185.

<sup>65</sup> es-Sem'ânî, Ebû Sa'd, 'Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî es-Sem'ânî el-Mervezî (ö. 562/1166), *el-Müntehab min Mu'cemi Şüyühi's-Sem'ânî*, dirâse ve thk: Muvaffak b. 'Abdillâh b. 'Abdilkadir, 1. Baskı, (Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1417/1996), 1795.

26. el-Emâli'r-Rebe'î: İsâ b. İbrâhîm er-Rebe'î (ö. 480/1087) tarafından te'lîf edilen eser, ilmî toplantılardaki sohbetlerin müellifin öğrencisi Zeyd b. el-Hasan tarafından imlâsı yoluyla kaleme alınmış şeklidir. **Lügât/dille** ilgilidir.

'Ummân'da kaleme alındığı için "*el-Emâli'l-'Ummâniyye*" adıyla da bilinen eser, Hâdî Hasan Hammûdî tarafından, vizâretü's-sekâfe ve't-türâs, 1413/1992 yılında 'Ummân'da neşredilmiştir<sup>66</sup>.

27. el-Emâlî: Ebû 'Abdillâh, Selmân<sup>67</sup> b. Ebî Tâlib, 'Abdullâh İbnü'l-Fetâ el-Hulvânî (ö. 494/1100): Konusu **lügât/dildir**<sup>68</sup>.

28. el-Emâlî: İbnü's-Şecerî, Ebu's-Se'âdât, Hibetullâh b. 'Ali b. Muhammed b. 'Ali b. 'Abdillâh b. Ebî'l-Hasan b. 'Abdillâh el-Emîn b. 'Abdillâh b. el-Hasan b. Ca'fer b. el-Hasan b. 'Ali b. Ebî Tâlib (ö. 542/1147) tarafından te'lîf edilen eser, her biri risâle şeklindeki seksen dört meclisten meydana gelmekte, **müellife yöneltilen çeşitli sorulara müellif tarafından verilen cevaplardan oluşmaktadır**. Çeşitli **gramer konuları, meşhûr Arap şâirlerinin bazı şiirleri, 'arûz, kafiye, belâgat, târîh, ahbâr, tefsîr ve naklettiği şiirlerde geçen şehirlere ait bilgiler** ihtivâ eden eserde müellif, "fasıl" veya "mesele" başlığı altında konu dışına çıkmakta ve sorulara cevaplar vermekte, zaman zaman edebî ve târîhî bilgilere yer vermekte, meşhur dilcilerin konu ile ilgili görüşlerini aktarmakta, sonunda da kendi görüşünü belirtmektedir.

Zeynü'l-Âbidîn el-Müsevî, Habîb 'Abdullâh b. Ahmed el-'Alevî ve 'Abdurrahmân el-Yemânî tarafından ortak tashihlerle iki cilt olarak 1930 yılında Haydarâbâd'da yayınlanan eser, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî tarafından tahkik edilerek üç cilt halinde 1992 yılında Kâhire'de neşredilmiştir<sup>69</sup>.

Mu'cemu'l-Üdebâ'da onunla ilgili olarak şöyle denir:

Müellifin en kapsamlı ve en faydalı eseridir<sup>70</sup>. Edebiyâtta beş fenni içermektedir<sup>71</sup>. Sekiz mücelleddir. 524 yılında Receb ayının on yedisinde on dokuzuncu meclisten sonra bitmiştir.

<sup>66</sup> Kenan Demirayak ve M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 30.

<sup>67</sup> İnbâhu'r-Ruvvât ve Mir'âtü'l-Cenân'da Süleymân olarak kayıtlıdır. Bakınız: el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1414), *el-Bülğa fî Terâcümi Eimmeti'n-Nahvi ve'l-Lüğa*, 148'den naklen.

<sup>68</sup> Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, 7: 3336; el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1414), *el-Bülğa fî Terâcümi Eimmeti'n-Nahvi ve'l-Lüğa*, 148; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 163; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3: 111.

<sup>69</sup> Bazı kaynaklarda vefâtı 542/1147 diye kayıtlıdır. Bkz: Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu'cemu'l-Üdebâ*, 6: 2775'de ve el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1414), *el-Bülğa fî Terâcümi Eimmeti'n-Nahvi ve'l-Lüğa*, 308; Ziriklî, *el-A'lâm*, 8: 74; Hüseyin Elmalı, "el-Emâlî", İbnü's-Şecerî'nin (ö. 542/1148), daha çok Arap dili ve edebiyatının çeşitli meselelerini ele aldığı eseri, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul 1995), 11: 73; Kenan Demirayak ve M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 32; Bazı kaynaklarda ise (ö. 572/1176) şeklindedir. Bkz: Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 162.

<sup>70</sup> Muhakkik, "Mu'cemu'l-Üdebâ'nın Kaynakları" bahsinde, Yâkût el-Hamevî'nin eserini yazarken 11 tene Emâlî'nin yanında olduğunu söylemektedir. Bakınız: Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu'cemu'l-Üdebâ*, 7: 2924.

<sup>71</sup> el-Enbârî (ö. 577/1181), *Nüzhetu'l-Elibbâ' fî Tabakâti'l-Üdebâ*, 300. el-Enbârî, ayrıca burada ona âit bir çok fazileti sayarken şunu da aktarır: İbnü's-Şecerî'nin konuştuğu her şeyde hikmet vardı.

İbn Hallikân, onun hakkında şöyle demiştir:

Bu eserini seksen dört mecliste yazdırmıştır. En son Mütenebbî'nin beyitleriyle son bulmuştur. Şârihlerin bu beyitler hakkında söyledikleriyle birlikte kendi görüşlerini de eklemiştir. Faydalı kitâplardan biridir. **Edebiyâtta pek çok fevâidi** içermektedir. Yazdırması bitince Ebû Muhammed b. el-Haşşâb onun yanına gelmiş ve eserini kendisine okumasını istemiştir. Okumak istemeyince Ebû Muhammed b. el-Haşşâb, birkaç mevzûda ona reddiye yazmıştır. Bu sefer de Ebu's-Se'âdât, ona reddiye yazmak durumunda kalmıştır. Ebû Muhammed b. el-Haşşâb, tekrar bazı hatalarını bildirdiği İntisâr [انتصار] "*zafer*" adlı bir reddiye yazmıştır. Küçük hacmine rağmen faydalı bir kitaptır<sup>72</sup>.

29. el-Emâlî's-Süheylî: Endülüslü âlim Ebu'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. 'Abdillâh es-Süheylî (ö. 581/1185) tarafından te'lîf edilen eser, İbrâhîm b. Yûsuf el-Vehrânî (ö. 569/1173) tarafından nahiv, dil, hadis ve fıkıh alanında yöneltilen sorulara es-Süheylî tarafından verilen ve el-Vehrânî'ye imlâ ettirilen cevaplardan müteşekkil bir **lügat/dil** kitabıdır. Eserde "*el-mes'ele*" başlığı altında başlıca beş konu ele alınmakta olup birinci mes'ele "gayr-i munsarif isimler", ikinci mes'ele "teşbîh kâfı", üçüncü mes'ele, "belâ" ve "na'am" ile cevap verme hakkındadır. Dördüncü mes'ele başlığı altında es-Süheylî tarafından hadîslerdeki nahiv ve dil ile ilgili problemlere verilen yetmiş dört cevap, beşinci mes'ele başlığı altında ise es-Süheylî'nin talâk ve lâzım olan îmân hakkında yöneltilen sorulara verdiği yetmiş dokuz cevap yer almaktadır.

Endülüs nahiv mektebinin görüşlerini de yansıtmaya bakımından dil ve nahiv açısından önem taşıyan eser, Muhammed İbrâhîm el-Bennâ tarafından tahkik edilerek "*Emâlî's-Süheylî fi'n-Nahv ve'l-Lüğa ve'l-Hadîs ve'l-Fıkh*" adıyla 1970 yılında Mısır'da neşredilmiştir<sup>73</sup>.

30. el-Emâlî: İbn Hâcib, Ebû 'Amr Osman b. 'Ömer en-Nahvî, el-Mâlikî (ö. 672/1273). Konusu **nahiv**dir. Tek cild olup, içinde bazı âyetlerin tefsiri vardır. Zemahşerî'nin el-Mufasssal'ının konularına bağlı olarak ve el-Kâfiye'nin konularına paralel olarak gayet güzel biçimde hazırlanmış nahivden çeşitli fevâidler içermektedir. Fahr Sâlih Süleymân Kaddâre tarafından doktora tezi olarak tahkik edilmiştir<sup>74</sup>.

Bir keresinde Alevîlerden iki kişinin kendisini çektiğini görünce onlara şöyle dedi: Evlâdım, hoş görülü olun. Çünkü hoş görü, bütün ayıpların kabridir. Pek çok insanın sayılamayacak kadar ayıbı olmasına rağmen onları görmez de başkalarının ayıplarıyla uğraşır. Ancak onların ayıpları bir gün gelip yok olurken, ayıplayanda tezâhür eder. Başkalarının ayıplarını görmeyenlere gelince, Allâh, bu davranışları şâyesinde kendilerinde olan ayıplarını yok eder.

<sup>72</sup> Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu'cemu'l-Üdeba'*, 7: 3336; ez-Zehabî (ö. 748/1347), *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ'*, 20: 196; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 162.

<sup>73</sup> Kenan Demirayak ve M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 166.

<sup>74</sup> Kâtip Çelebî (ö. 1067/1656), *Keşfü'z-Zünûn*, 1: 162; Fahr Sâlih Süleymân Kaddâre, *Tahkîku Kitâbi'l-Emâlî li'bnî'l-Hâcib (ö. 646/1248)*, (Doktora tezi), (Yöneten: İbrâhîm 'Abdurrezzâk el-Besyûnî), Ezher Üniversitesi, Arap Dili Fakültesi, Lüğaviyyat bölümü, (Kâhire: 1403/1982), Mukaddime kısmı: s. ج، ب، ا.



31. el-Emâlî: Muhammed Emîn el-Muhibbî (ö. 1111/1699/): Konusu **lüğat/dil ve edebiyât**tır<sup>75</sup>.

## D. ARAP DİLİ VE EDEBİYATIYLA İLGİLİ EMÂLİLERİN KENDİ İÇİNDE TASNİFİ

### 1. Konusu Lüğat/dil Olanlar

İbn Haddâd diye de bilinen Sa'îd b. Muhammed Ebû 'Osmân el-Ğassânî (ö. 302/914), el-Hâmîd (ö. 305/918), Ebu'l-Hüseyn 'Ali b. Süleymân el-Ahfeş en-Nahvî (ö. 315/927), el-Yevâkît li Ebî 'Amr ez-Zâhid, Muhammed b. Abdilvâhid b. Ebî Hâşim (ö. 345/956), eş-Şeyh Ebû 'Ali b. İsmâ'îl b. el-Kâsım el-Kâlf el-Bağdâdî el-Lüğavî (ö. 356/966), er-Rebe'î: Îsâ b. İbrâhîm er-Rebe'î (ö. 480/1087), Ebû 'Abdillâh, Selmân b. Ebî Tâlib, 'Abdullâh İbnü'l-Fetâ el-Hulvânî (ö. 494/1100), Ebu'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. 'Abdillâh es-Süheyfî (ö. 581/1185)'nin emalileri nin konusu **lüğat/dil**dir.

### 2. Konusu Nahiv Olanlar

Sa'leb, Ebu'l-'Abbâs, Ahmed b. Yahyâ en-Nahvî (ö. 291/903), eş-Şeyh Ebû İshâk, İbrâhîm b. Muhammed en-Nahvî (ö. 312/924), Ebû 'Ömer, Muhammed b. 'Abdilvâhid ez-Zâhid, Sâhibu Sa'leb (ö. 328/939'de sağ), Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım en-Nahvî (ö. 340/951)<sup>76</sup>, Ebû 'Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hamdân İbn Hâleveyh (ö. 370/980)<sup>77</sup>, el-Kusbânî [القصابي], el-Fadl b. Muhammed b. 'Ali b. el-Fadl, Ebu'l-Kâsım en-Nahvî el-Basrî (ö. 444/1052)<sup>78</sup>, İbn Hâcib, Ebû 'Amr Osman b. 'Ömer en-Nahvî, el-Mâlikî (ö. 672/1273)'nin emâlfilerinin konusu **nahiv**dir.

### 3. Konusu Edebiyât Olanlar

Yûsuf b. Ya'kûb et-Tenûhî (ö. 329/940), Yemût b. Müzerre' المزروع (ö. 340/951), Ebû İshâk en-Nüceyremî [النحيرمي] el-Basrî, İbrâhîm b. 'Abdillâh b. Muhammed (ö. 355/966)'nin emâlfilerinin konusu **edebiyât**tır.

### 4. Konusu Şiir ve Edebiyat Olanlar

İbnü'l-Müneccim 'Alî b. Hârûn b. Yahyâ (ö. 352/963), el-Hüseyn b. el-Hasan Ebu'l-Kâsım et-Temîmî el-Vâsânî (ö. Yaklaşık 390/999)'nin emâlfilerinin konusu **şiir ve edebiyât**tır.

### 5. Konusu Muhtelif Olanlar

Ebû 'Abdillâh Muhammed b. el-'Abbâs el-Yezîdî (ö. 310/922 veya 313/925), İbn Düreyd, Muhammed b. Ebî Bekr el-Lüğavî (ö. 321/ 933), el-Merzûkî: Ebû 'Alî Ahmed b. Muhammed el-Merzûkî (ö. 421/1030), es-

<sup>75</sup> el-Murâdî, Muhammed Halîl b. 'Ali b. Muhammed b. Muhammed Murâd el-Hüseynî, Ebu'l-Fadl (ö. 1206/1791), *Silkü'd-Dürer fî A'yânî'l-Karnî's-Sânî 'Aşer*, 3. Baskı, 4 Cilt, (byy.: Dâru'l-Beşâirî'l-İslâmiyye, Dâru İbn Hazm, 1408/1988), 4: 86.

<sup>76</sup> Kenan Demirayak ve M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 22'de (ö. 337/948) olarak kayıttır.

<sup>77</sup> Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Üdebâ'*, 3: 1031.

<sup>78</sup> Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Üdebâ'*, 5: 2180; 7: 3336.

Seyyid Şerîf el-Murtezâ: Ebu'l-Kâsım 'Alî b. el-Hüseyin (ö. 436/1044), Ebu'l-Kâsım, Fadl b. Muhammed el-Basrî, en-Nahvî (ö. 444/1052), Ebu'l-'Alâ', Ahmed b. 'Abdillâh el-Ma'arrî (ö. 449/1057), el-Kâdî Ebû Mansûr Muhammed b. Abdilcebbâr es-Sem'ânî (ö. 450/1058), İbnü's-Şecerî, Ebu's-Se'âdât, Hibetullâh b. 'Ali b. Muhammed b. 'Ali b. 'Abdillâh b. Ebi'l-Hasan b. 'Abdillâh el-Emîn b. 'Abdillâh b. el-Hasan b. Ca'fer b. el-Hasan b. 'Ali b. Ebî Tâlib (ö. 542/1147), Muhammed Emîn el-Muhibbî (ö. 1111/1699/)'nin emâlfileri, **lûgat/dil, sarf, nahiv, tefsîr ve edebiyât** gibi muhtelif konuları içermektedir.

## E. ARAP DİLİ VE EDEBİYATIYLA İLGİLİ EMÂLİLERİN MAHTÛT VE MATBÛ' OLMASI BAKIMINDAN TASNİFİ

### 1. Mahtût Olanlar

Sa'leb, Ebu'l-'Abbâs, Ahmed b. Yahyâ en-Nahvî (ö. 291/903), İbn Haddâd diye de bilinen Sa'îd b. Muhammed Ebû 'Osmân el-Ğassânî (ö. 302/914), el-Hâmid (ö. 305/918), ez-Zeccâc, Ebû İshâk, İbrâhîm b. Muhammed en-Nahvî (ö. 312/924), eş-Şeyh Ebû İshâk, İbrâhîm b. Muhammed en-Nahvî (ö. 312/924), Ebu'l-Hüseyin 'Ali b. Süleymân el-Ahfeş en-Nahvî (ö. 315/927), Ebû 'Ömer, Muhammed b. 'Abdilvâhid ez-Zâhid, Sâhibu Sa'leb (ö. 328/939'de sağ), Yûsuf b. Ya'kûb et-Tenûhî (ö. 329/940), Yemût b. Müzerre' المزرع (ö. 340/951), el-Emâlî'l-Yevâkît li Ebî 'Amr ez-Zâhid, Muhammed b. Abdilvâhid b. Ebî Hâşim (ö. 345/956), İbnü'l-Müneccim 'Alî b. Hârûn b. Yahyâ (ö. 352/963), Ebû İshâk en-Nuceyremî [النحيرمي] el-Basrî, İbrâhîm b. 'Abdillâh b. Muhammed (ö. 355/966), 'İsmâ'îl b. el-Kâsım b. 'Ayzûn b. Hârûn (ö. 356/966), Ebû 'Abdillâh el-Hüseyin b. Ahmed b. Hamdân İbn Hâleveyh (ö. 370/980), el-Hüseyin b. el-Hasan Ebu'l-Kâsım et-Temîmî el-Vâsânî (ö. Yaklaşık 390/999), el-Kusbânî [القصباني], el-Fadl b. Muhammed b. 'Ali b. el-Fadl, Ebu'l-Kâsım en-Nahvî el-Basrî (ö. 444/1052), Safve min Eş'âri'l-'Arab li Ebi'l-Kâsım, Fadl b. Muhammed el-Basrî, en-Nahvî (ö. 444/1052), Ebu'l-'Alâ', Ahmed b. 'Abdillâh el-Ma'arrî (ö. 449/1057), el-Kâdî Ebû Mansûr Muhammed b. Abdilcebbâr es-Sem'ânî (ö. 450/1058), Ebû 'Abdillâh, Selmân b. Ebî Tâlib, 'Abdullâh İbnü'l-Fetâ el-Hulvânî (ö. 494/1100), Muhammed Emîn el-Muhibbî (ö. 1111/1699/)'nin emâlfileri **mahtût**tur.

### 2. Matbû' Olanlar

Ebû 'Abdillâh Muhammed b. el-'Abbâs el-Yezîdî (ö. 310/922 veya 313/925), İbn Düreyd, Muhammed b. Ebî Bekr el-Lüğavî (ö. 321/ 933), Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım en-Nahvî (ö. 340/951), eş-Şeyh Ebû 'Ali b. İsmâ'îl b. el-Kâsım el-Kâlî el-Bağdâdî el-Lüğavî (ö. 356/966), el-Merzûkî: Ebû 'Alî Ahmed b. Muhammed el-Merzûkî (ö. 421/1030), Seyyid Şerîf el-Murtezâ: Ebu'l-Kâsım 'Alî b. el-Hüseyin (ö. 436/1044), er-Rebe'î: İsâ b. İbrâhîm er-Rebe'î (ö. 480/1087), İbnü's-Şecerî,

Ebu's-Se'âdât, Hibetullâh b. 'Ali b. Muhammed b. 'Ali b. 'Abdillâh b. Ebi'l-Hasan b. 'Abdillâh el-Emîn b. 'Abdillâh b. el-Hasan b. Ca'fer b. el-Hasan b. 'Ali b. Ebî Tâlib (ö. 542/1147), es-Süheyfî: Endülüslü âlim Ebu'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. 'Abdillâh es-Süheyfî (ö. 581/1185), İbn Hâcib, Ebû 'Amr Osman b. 'Ömer en-Nahvî, el-Mâlikî (ö. 672/1273)'nin emâllileri **matbû'**dur.

## SONUÇ

Araştırmamıza konu ettiğimiz Emâllîlerin önemli bir yekûn<sup>79</sup> tuttuğunu gördüğümüzde bu ilmî geleneğin, İslâm ümmetinin hâfızasındaki ilmî birikimin gelecek nesillere aktarımında ne derece önemli yere sahip olduğuna bir kere daha şahit olduk.

Arap dili ve edebiyatıyla ilgili olarak tespit ettiğimiz emâlliler, nisbet edilen kişinin vefat târîhine göre kronolojik olarak sıralanmıştır. Buna göre **ilk** emâllî, Sa'leb, Ebu'l-'Abbâs, Ahmed b. Yahyâ en-Nahvî (ö. 291/903)'nin eseri, **son** emâllî ise Muhammed Emîn el-Muhibbî (ö. 1111/1699/)'nin eseridir.

Tespit edilen otuz bir emâllinin yirmi bir (21) tanesi **mahtût**; on (10) tanesi **matbu'**dur. Bu demektir ki pek çok emâllî, onları tahkîk ve tab' edecek değerli araştırmacıları beklemektedir.

Emâllî türündeki eserler, daha ziyâde öğrencilerin sorduğu sorulara göre şekillendiği için o günkü sosyal, kültürel ve ilmî yapıyı yansıtmaları bakımından bu tür eserlerin tahkîkinin çok daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

## Kaynaklar

'Abdu'l-Cevâd Sâbir İsmâ'îl. "el-Emâli". *el-Mevsû'atu'l-İslâmiyyetü'l-Âmme*. Kâhire: 2003.

'Abdulmün'im Seyyid Abdul'âl. *Cumû'u't-Teksîr ve't-Tashîh*, Mısır: Mektebetü'l-Hâncî, 1977.

el-Âmidî, Ebu'l-Kâsım, el-Hasan b. Bişr (ö. 370/980). *el-Mu'telef ve'l-Muhtelef fî Esmâi's-Şu'arâi ve Künâhüm ve Elkâbühüm ve Ensâbühüm ve Ba'du Şi'rihim*. tahkîk: F. Kronko [ف. كرنكو], Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1411/1991.

Aydın, Abdullah. "İmla". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: 2000.

Butrus b. Pôlis b. 'Abdillâh el-Bustânî (ö. 1300/1883). *Muhîtu'l-Muhît*. Beyrût: Dâiretü'l-Ma'ârifil-'Arabiyye, el-Matba'atu'l-Katôlikiyye, 1958.

<sup>79</sup> Toplamda 323 tane. En fazla Hadîs alanında emâllî yazıldığı için toplamda 184 tane; Arap dili ve edebiyatıyla ilgili 31 tane; Fıkıhla ilgili 24 tane; Kelâmla ilgili 5 tane; Tefsîrle ilgili 4 tane; Kıraatle ilgili 1 tane; Tasavvufla ilgili 1 tane; Tıp, târîh le ilgili 1 tane; genel ansiklopedik türde 72 tane. Geçmişten günümüze Emâllî geleneği ve bu türde yazılan eserlerin ayrıntılı bir dökümü için bakınız: Üzeyir Tuna, "İzzüddîn b. 'Abdisselâm es-Sülemî (ö. 660/1262) ve "el-Emâli'l-Kur'âniyye" Adlı Eserinin Edisyon Kitiği" (Basılmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, (İzmir: 2016), 19-125.

- Câbir İbrâhîm Rûmiyye. *en-Nahvu fi'l-Emâlî İbn Hâcib ve medâ Teessürihî bi'bnî's-Şecerî*. (Danışman: Prof. Dr. Münâ İlyâs, Dımeşk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap dili bölümü doktora tezi, Şâm/Dımeşk: 1422/2001).
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâ'îl b. Hammâd (ö. 393/1003). *es-Sihâh Tâcu'l-Lüğa ve Sihâhu'l-'Arabîyye*. tahkîk: Ahmed 'Abdu'l-Ğafûr 'Attâr, 4. Baskı, 6 Cilt, Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- Demirayak, Kenan ve Çöğenli, M. Sadi. *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 3. Baskı, Erzurum: 2000.
- Elmalı, Hüseyin. "el-Emâlî". (Ebû Ali el-Kâlî'nin (ö. 356/967) dil ve edebiyata dair eseri), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: 1995.
- Elmalı, Hüseyin. "el-Emâlî". (İbnü's-Şecerî'nin (ö. 542/1148), daha çok Arap dili ve edebiyatının çeşitli meselelerini ele aldığı eseri), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: 1995.
- el-Enbârî, 'Abdurrahmân b. Muhammed b. 'Ubeydillâh el-Ensârî, Ebu'l-Berekât Kemâluddîn (ö. 577/1181). *Nüzhetü'l-Elibbâ' fî Tabakâti'l-Üdebâ'*. tahkîk: İbrâhîm es-Sâmerrâî, 3. Baskı, Zerkâ'/Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1405/1985.
- Fahr Sâlih Süleymân Kaddâre. *Tahkîku Kitâbi'l-Emâlî li'bnî'l-Hâcib (ö. 646/1248)*. (Doktora tezi), (Yöneten: İbrâhîm 'Abdurrezzâk el-Besyûnî), Ezher Üniversitesi, Arap Dili Fakültesi, Lüğaviyyat bölümü, Kâhire: 1403/1982, Mukaddime kısmı: s. أ، ب، ج.
- el-Ferrâ', Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. 'Abdillâh b. Manzûr ed-Deylemî (ö. 207/822). *Ma'âni'l-Kur'ân*. tahkîk: Ahmed Yûsuf en-Necâtî ve diğerleri, 1. Baskı, Mısır: Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, trs.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb (ö. 817/1414). *el-Bülğa fî Terâcümi Eimmeti'n-Nahvi ve'l-Lüğa*. 1. Baskı, byy.: Dâru Sa'diddîn li't-Tıbbâ'e ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1421/2000.
- el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 170/786). *Kitâbu'l-'Ayn*. tahkîk: Mehdî el-Mahzûmî ve İbrâhîm es-Sâmerrâî, 8 Cilt, Bağdâd: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1405/1985.
- el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr, Ahmed b. 'Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî (ö. 463/1072). *Târîhu Bağdâd*. tahkîk: Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, 1. Baskı, 14 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- İbn Hâcib, Radyıyuddîn Muhammed b. el-Hasan el-Esterâbâdî. *Şerhu Şâfiyeti İbn Hâcib*. thk: Muhammed Nûr el-Hasan ve diğerleri, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1402.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem (ö. 711/1311). *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt, Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.

- İbn Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Verrâk el-Bağdâdî el-Mu'tezilî eş-Şî'î (ö. 438/1047). *el-Fihrist*. tahkîk: İbrâhîm Ramazân, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997.
- İbnü'l-'Adîm, 'Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Ebî Cerâde el-'Ukaylî, Kemâluddîn (ö. 660/1262). *Büğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*. tahkîk: Süheyl Zekkâr [زكار], 12 Cilt, byy.: Dâru'l-Fikr, trs.
- Kâtib Çelebî, Mustafa b. 'Abdillâh el-Konstantînî el-Meşhûr bi's-mi Hacı Halîfe (ö. 1067/1656). *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*. 6 Cilt, (1-2 Keşfü'z-Zünûn, 3-4 İzâhu'l-Meknûn, 5-6 Hediyetü'l-Ârifin), Bağdâd: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.
- Kâtib Çelebî, Mustafa b. 'Abdillâh el-Konstantînî el-Meşhûr bi Hacı Halîfe (ö. 1067/1656). *Keşfü'z-Zünûn 'an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*. 3. Baskı, Tahrân: el-Matba'atu'l-İslâmiyye, 1387/1967.
- el-Kettânî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ebi'l-Feyz, (ö. 1345/1927). *er-Risâletü'l-Müstadrefe li Beyâni Meşhûri Kütübi's-Sünneti'l-Müşerrefe*. tahkîk: Muhammed el-Muntasır b. Muhammed ez-Zemzemî, 6. Baskı, byy.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1421/2000.
- el-Kiftî, Cemâluddîn Ebu'l-Hasan 'Alî b. Yûsuf el-Kiftî (ö. 646/1248). *İnbâhu'r-Ruvvât 'alâ Enbâi'n-Nuhât*. 1. Baskı, 4 Cilt, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Unsurîyye, 1424/2003.
- Levîs Ma'lûf. *el-Müncid Fi'l-Luğa*. Beyrut: 1961.
- Mecmû'atun mine'l-'Ulemâi'l-Ecillâ. *Mevsû'atu Şübehi'r-Râfıza ve'r-Reddu 'aleyha*. byy.: 171/187.
- Muhammed b. 'Abdillâh Âl-i 'Âmir eş-Şehrî. *Emâlî Ebi'l-Kâsım Abdurrahmân 'Ubeydullâh b. 'Abdillâh İbn Muhammed el-Bağdâdî el-Hurfî* (ö. 423/1031), (*Tahkîk ve dirâse*). (Yüksek Lisans tezi), (Danışman: Bâsim b. Faysal el-Cevâbire), Ürdün Üniversitesi, Yüksek Öğrenim Fakültesi, Hadîs Bölümü, 'Ammân: 1424/2004.
- el-Murâdî, Muhammed Halîl b. 'Ali b. Muhammed b. Muhammed Murâd el-Hüseynî, Ebu'l-Fadl (ö. 1206/1791). *Silkü'd-Dürrer fî A'yâni'l-Karni's-Sânî 'Aşer*. 3. Baskı, 4 Cilt, byy.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Dâru İbn Hazm, 1408/1988.
- er-Râzî, Zeynüddîn Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdilkâdir el-Hanefî er-Râzî (ö. 666/1267). *Muhtârü's-Sihâh*. tahkîk: Yûsuf eş-Şeyh Muhammed, Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, ed-Dâru'n-Nemûzeciyye, 1420/1999.
- er-Râzî, Zeynüddîn Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdilkâdir el-Hanefî er-Râzî (ö. 666/1267). *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'âni'l-'Azîm*. byy.: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye li'n-neşri ve't-tevzî', 1997.

- Sa'leb, Ebu'l-'Abbâs, Ahmed b. Yahyâ (ö. 291/903). *el-Emâlî fî Ma'âni'l-Kur'ân*. byy.: ty.,
- es-Sehâvî, Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. 'Abdirrahmân b. Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Osmân b. Muhammed es-Sehâvî el-'Irâkî (ö. 902/1497). *Fethu'l-Muğîs bi Şerhi Elfiyeti'l-Hadîs*, tahkîk: 'Alî Hüseyin 'Alî, 1. Baskı, 4 Cilt, Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003.
- es-Sem'ânî, Ebû Sa'd, 'Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî es-Sem'ânî el-Mervezî (ö. 562/1166). *el-Müntehab min Mu'cemi Şüyûhi's-Sem'ânî*. dirâse ve tahkîk: Muvaffak b. 'Abdillâh b. 'Abdilkadir, 1. Baskı, Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1417/1996.
- Sîbeveyh, Ebu'l-Beşer 'Amr b. 'Osmân b. Kanber (ö. 180/796). *el-Kitâb*. tahkîk: 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, 4 Cilt, byy.: Dâru'l-Cil, trs.
- es-Süyûtî, Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî (ö. 911/1505). *el-Müzhir fî 'Ulûmi'l-Lüğâ*. tahkîk: Muhammed Ahmed Câdu'l-Mevlâ ve diğerkleri, byy.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Mısriyye, trs.
- Uğur, Mücteba. *Hadîs İlimleri Edebiyatı*. Ankara: TDV yayınları, 1996.
- Ünal, Yavuz. *Cumhuriyet Türkiyesi Hadîs Çalışmaları (1920-1997)*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) O.M.Ü: S.B.E., Samsun: 1993.
- el-Yâfi'î, 'Abdullâh b. Sa'd b. 'Alî (ö. 768/1366). *Mir'âtu'l-Cenân ve 'İbretü'l-Yekzân fî Ma'rifeti mâ Yu'teberu min Havâdisi'z-Zemân*. 2. Baskı, Beyrut: Müessesetü'l-E'lemî, 1390/1969.
- el-Yâkût el-Hamavî, Şihâbuddîn Ebû 'Abdillâh er-Rûmî (ö. 262/1229). *Mu'cemu'l-Üdebâ' (İrşâdu'l-Erîb ilâ Ma'rifeti'l-Edîb)*. tahkîk: İhsân 'Abbâs, 7 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l- İslâmî, 1414/1993.
- ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdirrezzâk el-Hüseyinî (ö. 1205/1790). *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. tahkîk: Komisyon, byy.: Dâru'l-Hidâye, trs.
- ez-Zehbî, Şemsüddîn, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân b. Kaymâz (ö. 748/1347). *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ'*. tahkîk: Şu'ayb el-Arnâvud başkanlığındaki ilmi bir komisyon, 3. Baskı, 25 Cilt, (İki cildi fihrist), byy.: Müessetü'r-Risâle, 1405/1985.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dimeşkî (ö. 1396/1976). *el-A'lam*. 15. Baskı, byy.: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1422/2002.

---

**Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi /**  
*Journal of Divinity Faculty of Bayburt University*  
**ISSN 2148-6700 / e-ISSN 2630-595X**  
**Sayı: 9 2019/1- Haziran**

---

**Meister Eckhart, Meister Eckhart, The Essential  
Sermons, Commentaries, Treatises and Defense, Çev.  
Edmund Colledge and Bernard McGinn, Paulist Press,  
Newyork/Ramsey/Toronto, 1981, 366 Sayfa**

---

**Halil İbrahim Köse**

Araştırma Görevlisi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din  
Bilimleri Anabilim Dalı. Bayburt / Türkiye  
Research Assistant, Bayburt University Faculty of Divinity, Department of  
Philosophy and Religious Sciences. Bayburt/Turkey  
hkose@bayburt.edu.tr

**Atıf / Citation:** Halil İbrahim Köse, “Meister Eckhart, Meister Eckhart, The  
Essential Sermons, Commentaries, Treatises and Defense, Çev. Edmund  
Colledge and Bernard McGinn, Paulist Press, Newyork/Ramsey/Toronto,  
1981, 366 Sayfa”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9  
(Bahar 2019) : 139-141

1328 yılı civarı hayatını kaybeden bir Alman Dominikan mistisik olan Eckhart, Orta Çağ döneminin mistik yazarları içinde en bilgili ve en etkili, ama aynı zamanda da en tartışmalıdır. Meister Eckhart'a odaklanan çalışma sayısı ülkemizde yok denecek kadar az iken, birçok Batı ülkesinde sayısız çalışmalar yer almaktadır. Hatta vaaz ve risaleleri İngilizce, Fransızca, Portekizce gibi farklı dillere çevrilmişse de, henüz eserlerinden hiçbirisi müstakil olarak Türkçe'ye çevrilmemiştir.

Batı maneviyat tarihiyle ilgili çalışma ve okuma yapanların karşılaştığı en önemli problemlerden birisi güvenilir temel kaynaklar bulmaktır. Bu bağlamda Paulist Press tarafından basılan "Batı Maneviyatı Klasikleri" serisi dikkate değer bir katkıdır.

Büyük manevi ustalar arasında yer alan Meister Eckhart'ı okumak ve düşüncelerine aşinalık elde etmeyi amaçlayan birisi ciddi bir takım problemlerle karşılaşacaktır. Öncelikle Yeni Platoncu, Thomistik ve Agustinci unsurları bünyesinde barındırmasından ötürü düşünce yapısında karışıklık mevcuttur. Orta Çağ teolojisinin analoji, insan ruhunun oluşumu, epistemoloji (bilgi teorisi) ve ontoloji (varlık teorisi) gibi önemli temalarını keşfetmiş olması, Eckhart'ın sisteminde her şeyden önce derinlik açısından bir karmaşıklık yaratmıştır. İkinci olarak otantik olmayan eserlerden otantik olanları ayırmada zorluk vardır. Üçüncü olarak Eckhart'ın kitaplık genişliği bazı seçicilik prensipleri gerektirir. Son olarak hem skolastik Latinceyi hem de Orta Çağ Almancasını kullanımı, herhangi bir çevirmeni ya da özel olarak ilgilenen birisinin dilsel yeteneklerini zorlar niteliktedir. Buna ilaveten kullandığı muhteşem imge ve metafizik bir görüntü oluşturmak için dilin formları ve yapılarını manipüle etmedeki becerisi, eserlerinde karışıklık ve derinlik yaratıyor olsa da, bu aynı zamanda Eckhart'ın muhteşem orijinalliğini göstermek ve Meister Eckhart'ı herhangi bir çağda, en heyecan verici düşünürlerden biri olarak öne çıkarmak konusunda önemli bir husustur.

Edmund Colledge ve Bernard McGinn tarafından düzenlenen ve Almanca'dan İngilizceye çevrilen bu eser maneviyat tarihine harika bir katkıdır. Ön söz'ü Huston Smith tarafından yazılan eserin 68 sayfalık takdim yazısında, Profesör Colledge, Eckhart'ın yazılarının tarihsel içeriğini tartışırken Profesör McGinn Eckhart'ın ana temalarına teolojik bir bakış önerir. Her iki editör 14. yy'ın Alman mistiğinde otantik eserleri seçmeye rehberlik eden belirleyici prensipleri betimleye devam eder.

Profesör McGinn, birinci bölümde Eckhart'ın Latince eserlerinden seçmeleri çevirirken, Profesör Colledge, 2. Bölümde Alman eserlerinden



seçme eserleri çevirmiştir. Bu iş bölümü, hem orijinal dilin güvenine hem de modern İngilizceyi beğenilir bir şekilde yorumlamaya izin vermiştir.

Almanca ve Latince eserlerden seçmeler Eckhart'ın kitaplığındaki çeşitliliği temsil ediyor gözükse de, bu seçkiler daha çok Meister'ın manevi vizyonundaki ana konuları vurgulamak için seçilmişlerdir. Ayrıca belirtmek gerekir ki okuyucuya Eckhart'la sürekli bir diyalog hissi veren bu eser, Eckhart'ın teolojik derinliğini ve eşsiz dil bilgisi yeteneğini örneklerle gösteren dikkate değer bir eserdir.